

Blancquaert en Stevens: fonetiek versus fonologie in de Limburgse Dialectatlas

Inleiding: de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (RND)

De *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (RND) is een initiatief van de Gentse hoogleraar Edgard Blancquaert (1894-1964). De RND-onderneming is een geheel van 16 regionaal afgebakende taalatlussen van het hele Nederlandse taalgebied dat al in 1925 startte en pas in 1982 afgerond werd. De aanvankelijke uitgever was toen al 18 jaar overleden, maar zijn opvolger Willem Pée heeft het sluitstuk wel nog mogen meemaken. Het tekstgedeelte van elke aflevering bevat per plaats in fonetisch schrift de dialectvertaling van telkens dezelfde 141 zinnestjes. De diverse auteurs (eigenlijk: auteurs-enquêteurs-dialectopnemers) wisselden van streek tot streek; zij vergaarden hun gegevens door veldwerk – soms op nauwelijks vertrouwd bodem – bij lokale dialectsprekers. Blancquaert zelf is auteur van twee afleveringen, medeauteur van drie, en in drie andere wordt hij als medewerker vermeld.

De RND was hoofdzakelijk bedoeld als kleinmazige klankatlas en stelt als zodanig vaak teleur, maar hij heeft anderzijds wel belangrijke onderzoeksresultaten opgeleverd in het domein van de taalgeschiedenis, de vormleer en de zinsbouw”.⁽¹⁾

⁽¹⁾ Goossens 1997, p. 69.

RND VIII: *Dialectatlas van Belgisch-Limburg en Zuid Nederlands Limburg*

De *Dialectatlas van Belgisch-Limburg en Zuid Nederlands Limburg* is de achtste RND-aflevering, behandelt 170 plaatsen, waarvan enkele in de provincie Luik, en verscheen in 1962. Vijf dialectopnemers hebben aan de publicatie bijgedragen, maar hun prestatie is kwantitatief en kwalitatief verschillend. André Stevens spant de kroon met 47 plaatsen (zuidelijk Belgisch-Limburg en alle opnamen van Belgisch Overmaas), dan komen Willy Goffin met 44 noteringen en J.C. Claessens met 42. Blancquaert zelf nam 32 plaatsen voor zijn rekening, Willem Pée ten slotte vijf.

Het aandeel van Stevens

Stevens' vroegste vruchten van zijn medewerking aan de RND zijn in de tweede helft van de veertiger jaren te dateren. Stevens (1913-2001), die aan de Leuvense universiteit in 1935 op een knap onderbouwde dialectologische scriptie bij de eveneens van Tongeren afkomstige prof. L. Grootaers (1885-1956) was afgestudeerd, had in 1948 een ontmoeting met Blancquaert in Bilzen, alwaar ze samen een dialectenquête zouden doorvoeren en waarschijnlijk Stevens' verdere medewerking aan de RND besproken werd. Zoals gezegd, zijn er van Stevens 47 dialectopnames in atlasdeel VIII verschenen, maar daarmee is de inzet van André Stevens voor de RND nog lang niet uitputtend beschreven. In zijn inleiding (geschreven in 1959) van RND VIII onthult Blancquaert op p. V-VI schoorvoetend dat in de publicatie niet alle door Stevens ingestuurde dialectopnames afgedrukt werden. Ik citeer de uitgever:

“De Heer A. Stevens [...] geniet de wel verdiende faam, een van de beste kenners te zijn van het moderne Limburgs. [...]. Tot onze spijt was het niet mogelijk al de door hem bewerkte plaatsen in de atlas op te nemen. Het net werd te dicht [...]. Er vielen aldus 21 opgenomen plaatsen weg, voornamelijk van de heer Stevens en ook een paar van mijzelf”.

Blancquaerts handelwijze is bij vele collega's, en ook bij Stevens zelf, niet in goede aarde gevallen. Men betreurde vooral het feit dat ook een aantal door het Frans bedreigde (en bovendien afgelegen) Overmaasdorpen het slachtoffer waren geworden van de drastische redactionele ingreep. Bovendien rechtvaardigde de omstandigheid dat Stevens de niet gehonoreerde transcripties ondanks herhaalde verzoeken nooit had teruggekregen, de vrees dat een unieke bron van informatie verdwenen was.

Een ontdekking in zijn archief

In de loop van 2004 hebben de nabestaanden van André Stevens de inhoud van zijn bibliotheek, incl. zijn wetenschappelijke nalatenschap, aan het Stadsarchief van Tongeren overgedragen. In de mappen met de nummers 2626, 2627 en 2628 van het huidige *Archieffonds Stevens* heb ik in maart 2013 tweenzeventig (72) door Stevens eigenhandig geschreven teksten met de dialecttranscriptie van de bekende 141 RND-zinnetjes gevonden. Ze konden als volgt geïdentificeerd worden:

- 46 manuscripten concorderen met 46 van de 47 dialectopnamen die van de hand van Stevens in de *Dialectatlas VIII* verschenen zijn (slechts het handschrift van Beverst ontbreekt);
- 26 manuscripten hebben betrekking op dialecten van plaatsen die niet in de *Dialectatlas* opgenomen zijn.

Nu beschikken we over drie licht uiteenlopende gegevens over het aantal niet gehonoreerde of verloren geachte dialectopnamen: in het archief vinden we 26 manuscripten, Blancquaert noemt er 21 *min een paar*, laten we dus een 18-tal veronderstellen, en in een interview⁽²⁾ liet Stevens het getal 24 vallen. Zelf ga ik ervan uit dat hij 24 opnames vruchteloos ingezonden heeft. Vierentwintig opnamen zijn namelijk in alle opzichten compleet, maar de tekst van Membach sluit ik uit omdat hij

(2) Met G. Reynders in: Het Belang van Limburg 14.02.1997: p. 17.

uiterst fragmentarisch is, en die van Bilzen moet beschouwd worden als een neerslag van de hierboven beschreven oefensessie met Blancquaert.

Een tweede verrassing

Deel van de verzameling van Stevens' 24 niet gehonoreerde inzendingen zijn ook de plaatsen Piringen en Vreeren, die ten tijde van de opnamen nog zelfstandige gemeenten waren, maar in de 1970-er jaren bij Tongeren gevoegd werden. Beide zijn ook ook in RND VIII vertegenwoordigd met een opname van Blancquaert. Die constatering had eigenlijk geen verrassing meer mogen zijn, want in zijn Piringse RND-bijdrage had Blancquaert na de 6e zin een voetnoot met de volgende korte vermelding ingelast:

“Een opname van de H. A. Stevens (met andere zegslieden) vertoont o.m. volgende varianten: [dan volgen 4 woorden in fonetisch schrift, J.C.]”.

Terloops: In werkelijkheid versluiert deze voetnoot met de afkorting “o.m.” de waarheid dat het onbegonnen werk ware geweest naar alle verschillen tussen zijn eigen en Stevens' opname te verwijzen: de verschillen zijn immers enorm en in alle 141 zinnnetjes veelvuldig aan te treffen. Door die noot weten we wel met absolute zekerheid dat Blancquaert tijdens zijn redactiewerk aan RND VIII in het bezit was van Stevens' versie van Piringen. En wat hij voor Piringen toegeeft, geldt zonder twijfel ook voor Vreeren.

Hebben Blancquaert en Stevens dan parallel – naast elkaar door, a.h.w. zonder coördinatie – in Piringen en Vreeren geënquêteerd? Neen! Door een analyse van bepaalde in de RND-opnames vervatte pragmatische gegevens heb ik de approximatieve enquêteringsdata kunnen berekenen en zo achterhaald dat Blancquaert al in 1937-38 Tongeren met zes aangrenzende dorpen (Berg-Ketsingen, Sluizen-Mal, Rutten, Lauw, Piringen en Vreeren) geënquêteerd had, en Piringen en Vreeren tien jaar later nogmaals, maar nu door Stevens, bezocht werden. De

35-jarige Stevens is door de oudere projectleider Blancquaert vermoedelijk op exercitie uitgestuurd naar een territorium dat de Gentse hoogleraar al enigszins vertrouwd was. Zo zou Blancquaert – in zijn toenmalig perspectief – Stevens’ opname en opnemingswijze kunnen beoordelen, met zijn eigen gegevens vergelijken en later desgevallend bijsturen.⁽³⁾ Voor zover ik heb kunnen nagaan, ligt het zwaartepunt van Stevens’ verdere dialectopnemingen in Limburgs Haspengouw in de periode 1951-54. De gegevens met betrekking tot het Overmase gebied (van Voeren tot Eupen) stammen uit 1950-51.

Blancquaerts fonetische eisen aan een klankatlas

“In 1948 blikte de grondlegger van de reeks terug op een periode, *Na meer dan 25 jaar Dialect-onderzoek op het Terrain*. [..., J.C.] Blancquaert had de behoefte om een paar vliegen in één klap te slaan. Allereerst probeerde hij ‘den recensent en den gebruiker van onze atlassen, alsmede onze verdere medewerkers en onze studenten wegwijs te maken in ons materiaal en in de manier waarop het wordt verzameld’, want het blijft ‘menselijk werk, onvolmaakt en onvolledig’. (blz. 35) Maar ontegensprekelijk heeft *Na meer dan 25 jaar* ook iets van een pep-talk van de grondlegger ...” (Reker p. 13). Binnen deze context (op p. 16-17 en 28-31) in 1948 en later in zijn Inleiding (op p. v-vii, geschreven in 1959) van RND VIII onthult Blancquaert ons enkele opvattingen over fonetiek en fonologie.

In 1948 wijst hij erop dat “schijnbaar onbeduidende fonetische nuances” belangrijk kunnen zijn voor bij voorbeeld de syntaxis, en dan wordt hij in dezelfde alinea plotseling polemisch:

“De beoefenaars van de fonologie zijn al te gemakkelijk geneigd om a priori het belang van fonetische nuances te negeren; maar zij kunnen pas a posteriori weten wat foneem, semanteem, morpheem of syntagme is of niet. Inmiddels blijven wij overtuigd van de

(3) Nadere gegevens vindt de lezer in Cajot 2014, p. 13-15.

absolute noodzakelijkheid om al wat wij te horen krijgen zo nauwkeurig te noteren als maar enigszins kan, ook ter wille van de fonologie.”

Concreet blijkt zijn verbolgenheid vooral uitlatingen van Vedastus Verstegen en Jacobus Van Ginneken te gelden. Verstegen, die getroffen was door Blancquaerts noteringen *schip* met [sk] (enkelvoud) naast *schepen* met [sχ] (meervoud), afkomstig van dezelfde informant, had in zijn bekend artikel over de West-Germaanse *sk* (1942) beweerd: “Maar dat dezelfde persoon nu eens de ene vorm en dan weer de andere vorm gebruikt zonder dat daartoe de minste reden is, dat kan ik moeilijk aannemen”. Daartegen fulmineert Blancquaert op de volgende wijze:

“Het gevaarlijke woord wordt door P.V. [= Pater Vestegen, J.C.] geschreven op p. 37 (*l.c.*): ‘Phonologisch is het niet aan te nemen dat de sprekers zulke afwijkende fonemen zouden gebruiken voor het zelfde woord’. Laat schr. het de dialectsprekers die het dan toch wagen om dezelfde *sch*'s verschillend uit te spreken, maar eens goed inpeperen dat zij de wetten van de fonologie niet mogen schenden; of de dialect-opnemers dat zij zulke dingen niet mogen noteren, uit eerbied voor de fonologie; dan is de fonologie zelf meteen klaar met al die onbehoorlijke feiten die met haar wetten niet willen stroken; maar nog niet klaar met degenen die zullen volharden om aan de zijde van Lambert Ten Kate te blijven waar hij zegt: “Men moet de taalwetten vinden en uit de gebruiken opmaken, doch niet uit eigen goeddunken nieuwe smeden” (Aanleiding, Voorreden, blz. 18).”

In hetzelfde jaar had J. van Ginneken er in Onze Taaltuin X met het Latijnse citaat “Quandoque dormitat bonus Homerus?” op gewezen dat Blancquaert in Zeeland afwisselend voor de *g*: [h] resp. [g] en in *niks*: [i] resp. [ɛ] noteerde. Op deze schampere vraag uit Horatius' *Ars poetica* reageerde Blancquaert tegenover zijn oudere collega opvallend moderaat, ja zelfs gedwee:

“Ik geloof niet dat deze verschillen te wijten zijn geweest aan een slaperigen toestand, maar eerder aan het beginsel om telkens te noteren wat ik in het bepaalde geval meen te horen, en om kordaat alle normalisering van de hand te wijzen”.

Deze drie kritische opmerkingen t.a.v. Blancquaerts noteringswijze c.q. perceptie gaven deze laatste de gelegenheid zich niet alleen te verweren, maar ook zijn medewerkers aan het RND-project op het rechte pad van de fonetische weergave te brengen of te houden:

“Het gebeurt dat men toch blijft twijfelen tussen een meer open of meer gesloten nuance. Men schrijve dan zoals men kan. Maar ik moet uitdrukkelijk waarschuwen tegen de tendens om te normaliseren, d.w.z. een klank in een nieuw woord telkens opnieuw te schrijven zoals men dien klank bij een vorige gelegenheid in een ander woord heeft gehoord.”

Hoewel m.i. de occlusieve [k] als tweede element van de cluster *sk* wel wat van zijn explosieve kracht kan verliezen, is het heel goed mogelijk dat de Geraardsbergse infomant anlautend zowel *sk* als *sch* gezegd heeft en Blancquaert inderdaad afwisselend een occlusief en een fricatief percipieerde. Een dergelijke individuele of occasionele variatie is vermoedelijk ook in het spel tussen de laryngale [h] en de velare [x] in Blancquaerts Zeeuwse notities. Ik kan echter wel niet uitsluiten dat hier faryngaal-postdorsale realisaties denkbaar zijn die de keuze tussen beide de notering zouden kunnen bemoeilijken. Maar grosso modo is m.i. het fonetisch-perceptieve verschil tussen deze consonanten vrij duidelijk afgelijnd, zodat ik geneigd ben in beide gevallen (*sk/sch*- en *h/g*-)variatie aan te nemen, zeker omdat ook taalexterne factoren (aanzien van de standaardtaal) kunnen meewerken. Zelf vond ik overigens ook variatie die een diachronische parameter liet veronderstellen in de uitspraak van de anlautende <g>, namelijk: [j] naast [x], in een aantal dialecten ten noordoosten van Aken. ⁽⁴⁾

Met zijn [ɪ] en [ɛ] in *niks* komt Blancquaert echter niet zo gemakkelijk weg. Er is overigens niet alleen in de veertiger jaren kritiek op zijn noteringwijze geuit. In 1965 betreurt Jan Goossens dat “Blancquaert in Genk offenbar impressionistisch seine Gehöreindrücke registriert” en besluit: “Aber seine

⁽⁴⁾ Cajot 1996, p. 217 e.v.

Aufnahme kann nicht befriedigen”. Het Genkse foneem /o/ wordt door Blancquaert bij voorbeeld door 15 verschillende fonetische transcripties weergegeven. En over het hele RND-project luidt Goossens’ oordeel in 1997:65: “Alles samen genomen ziet het er dus met de eis van betrouwbaarheid lang niet zo schitterend uit”.

Nu lijkt het me voor een taalonderzoeker en zeker voor de dialectgeograaf veel eenvoudiger de verschillen waar te nemen in het consonantenbestand van een taal dan bij de vocalen. De articulatieplaats en het bewegende orgaan(deel) van consonantische oclusies en fricaties zijn doorgaans gemakkelijk in categorische of absolute termen te bepalen. Heel anders is het gesteld met de vocalen. Alleen al omdat de bewegingen van de tong in de mond in alle richtingen traploos verlopen, zijn de vocalische openingsgraden en ook de articulatieplaatsen op de horizontale as is in principe oneindig, zodat elke taal in deze enorme ruimte eigen keuzes kan maken, en de dialectgeograaf in zijn akoestische perceptie en fonetische transcriptie voor een haast onmogelijke opdracht plaatst.

Blancquaert zweert bij de impressionistische weergave van zijn gehoor. Hij wil niet inzien dat enige systematiek en een beroep op minimale paren bij de enquêtering het gehoor kan corrigeren. Daarmee overschat hij het menselijk akoestisch onderscheidingsvermogen. Fonologische inzichten (systematiseringen) zijn volgens hem te mijden: zij kunnen de dialectopnemer alleen in het bederf storten. De Gentse hoogleraar deinst er niet voor terug begrippen uit de religieuze heilsleer te hanteren. Ik geef Blancquart nogmaals het woord:

“Natuurlijk ben ik in het horen en weergeven van klanken niet onfeilbaar, evenmin als Homerus in zijn dicht- kunst of Pater Verstegen of Prof. van Ginneken in hun taalkundige theorieën. Maar zelfs met een bepaald risico van fouten, zelfs met een soms lichtjes verschillend noteren van absoluut gelijke klanken indien die bestaan, blijft men dichter bij den waren toestand wanneer men er aarzelend naar tast, en die aarzeling zelf laat zien, dan wanneer men beslist, homogeen, met steeds dezelfde notatie, gevaar loopt om radicaal mis te tasten. Daarom kan ik er niet

genoeg op aandringen dat men, bij dialectopnemingen, zich telkens opnieuw uitsluitend en ten volle, met oor en hand, overgeeft aan het gehoorbeeld, en dit zo getrouw mogelijk noteert, zonder zich te bekommeren om de vraag: hoe was het ook weer in dezen of genen voorafgaanden zin? Fonetisch noteren is en blijft altijd een weinig subjectief, een soort klank-impressionisme; maar men zal de objectiviteit méér nabijkomen met ongeretoucheerde schakeringen die tenslotte de ware grondkleur toch zullen aanwijzen dan met te willen normaliseren wat in de werkelijkheid toch ook nooit absoluut één is.

Goossens 1965: 14-18 beoordeelde de twee Limburgse RND-opnamen op hun fonologisch-structurele bruikbaarheid: die van Stevens over Montzen en die van Blancquaert over Genk. Maar doordat Blancquaert in deze RND-aflevering van 1962 zijn eigen notities over Piringen en Vreeren publiceerde en nu (een kopie van) de teksten van de door hem genegeerde inzendingen van Stevens over dezelfde twee plaatsen teruggevonden zijn, is een directe confrontatie van beide transcriptiewijzen mogelijk. In de voorliggende vergelijking beperk ik mij tot de opnamen uit Piringen.⁽⁵⁾

1. De fonetische opnamen van enkele lange klanken door Blancquaert en Stevens

Voor de bespreking heb ik mij uitsluitend op vocalen gefocust, wat na bovenstaande overwegingen niet zal verwonderen; het zijn allemaal hoofdtonige lange klinkers of diftongen, omdat ik ervan uitga dat deze inzake fonetische realisatie de hoogste prominentie vertonen. Ik baseer mij op de reflexen van vier in de opnames goed vertegenwoordigde West-Germaanse klinkers

⁽⁵⁾ In de schema's gelden de volgende diakritische teken: pijl naar beneden: *vocaal meer open*, gesuperscribeerde 1: *stoottonig*, gesuperscribeerde 2: *sleeptonig*, gesubscribeerde c: (*gedeelte*lijk) *ontrond*.

Om verwickelingen te vermijden werden geen klanken behandeld die in hun ontwikkelingsproces

- verkort of gepro- resp. geënclineerd zijn;
- invloed ervoeren van syn- of apocope van bij voorbeeld d of r;
- getangeerd zijn doorumlaut- of analogiewerking;
- in de auslout staan.

De Wg. î in sleptonige positie⁽⁶⁾ (schema 1)

In al hun noteringen gaan beide collega's uit van een lange of halflange [ɛ]. In de meeste gevallen bij Stevens, in slechts 4 gevallen bij Blancquaert, volgt daar een [ə]-naslag op; bij Stevens ontbreekt deze driemaal vóór velaar. Stevens blijkt dus zijn transcripties niet automatisch aan elkaar geconformeerd te hebben.

In 8 van de 12 woorden geeft Stevens een identieke tweeklank weer, maar in 3 gevallen treedt er een monoftongische combinatorische variant te voorschijn. Deze monoftong is halflang als er een syllabe op volgt. Niet beregeld worden kan Stevens' lange verlaagde [ɛ^{↓:2}] in *rijp*.

Blancquaert neemt in de 10 vocalismen 5 nuances waar; de 2 *wijn*-vermeldingen zijn different genoteerd.

De Wg. î in stoottonige positie (schema 2)

Beide enquêteurs geven in alle stamvocalen een tweeklank weer. Stevens tekent 8/8 dezelfde sluitende diftong op; Blancquaert noteert 5/7 identiek, tweekeer kiest hij voor een lichtjes andere naslag.

Interessant is de weergave van het eerste diftongelement: geen van beiden neemt resoluut het teken [ɛ]. Stevens plaatst het diacriticum voor 'geslotener'; Blancquaert twijfelt tussen [ɛ] en [a], wat bij hem in twee verschillende *pijn*-transcripties resulteert.

⁽⁶⁾ In de desbetreffende vakliteratuur is het fenomeen uitvoerig besproken en met zekerheid afgebakend. De vermelding van de toonaccenten zelf wordt in het tweede hoofdstuk besproken.

Schema 1 Wg. *î* (sleeptonig)

tijd	[ε:ə ²]	} Stevens	} Blancq.	} [ε. ²] gelijk										
prijs	[ε:ə ²]				} 4 > 12	} 5 > 10	} [ε. ²] wijf							
wijf	[ε:ə ²]							} [ε:²] kwijt						
kwijt	[ε:ə ²]								} [ε:²] fijn					
fijn	[ε:ə ²]									} [ε:²] wijn				
wijn	[ε:ə ²]										} [ε.ə] wijn			
wijn	[ε:ə ²]											} [ε.ə] wijd		
wijd	[ε:ə ²]												} [ε.ə] rijp	
rijp	[ε ¹ :²]													} [ε.] rijkdom
gelijk	[ε:²]													
rijksdom	[ε. ²]													
krijgen	[ε. ²]													

Schema 2 Wg. *î* (stoottonig)

Stevens
1 > 8

[ε¹i¹]

Blancquaert
3 > 7

}	allewijl	0
	drie	[ε.i]
	vijf	[ε.i]
	prijzen	[ε.i]
	vijven	[ε.i]
	pijn	[ε.i]
	pijn	[a.ə]
	grijze	[ε.I]

		Schema 3 Wg. <i>ǎ</i>				
dag	[ʊɔ ²]	(gerekt + sleept.)	dag	[ɔ. ²]	}	
maken	[ʊɔ ²]	<i>Stevens</i>	<i>Blancq.</i>	maken		[ɔ. ²]
wagel	[ʊɔ ²]	<u>4 > 13</u>	<u>9 > 11</u>	wagel	[ɔ ¹ .]	}
dragen	[ʊɔ ²]			af	[ɔ ¹ .]	
af	[ʊɔ ²]			af	[o ¹ . ^a]	}
af	[ʊɔ ²]			af	[ɔ.].	
af	[ʊ.ɔ ²]			gras	[ʊ.ə]	
gras	[ʊɔ: ²]			varen	[ʊ:ə]	
varen	[ʊɔ _c ⁱ²]			varen	[o ¹ . ²]	
varen	[ʊɔ _c ⁱ²]			laat	[ɔ. ⁱ²]	
laat	[ʊɔ _c ⁱ²]			laat	[ʊ ¹ :ə]	
laat	[ʊɔ _c ⁱ²]					

Schema 4 Wg. *â*

Stevens

1 > 8

zaad	}	[u.ʊ_cⁱ¹]
klaar		
laten		
laten		
jaar		
jaar		
haar		
paal		

Blancquaert

3 > 7

zaad	[u ¹ .ə]	}
klaar	[u ¹ .ə]	
laten	[u ¹ .ə]	
jaar	[u ¹ .ə]	
laten	[uə]	}
jaar	[u.ə]	
haar	[u.ə]	

De gerekte Wg. $\check{a}$ in sleeptonige positie (schema 3)

Beide onderzoekers gaan van een velare klank uit.

Bij Stevens staat in al zijn 13 (polyftongische) opgaven een korte, – slechts één maal een halflange – [u:]. In 7 woorden is een identieke diftong weergegeven. Voor 4 dentalen, maar niet voor [s], hoort Stevens een ontronding van het tweede triftongelement met daarna een lichte palatale verkleuring.

Bij Blancquaert treffen we in zijn 11 optekeningen één of meer van de volgende 8 waarden aan: [ɔ.²], [ɔ¹.], [ɔ.], [o¹.], [o¹.²], [u:], [u:] of [u¹:]. Zijn 6 monoftongen zijn halfkort; het eerste element van de 5 tweeklanken is driemaal kort, maar – verbazingwekkend – in twee gevallen lang; het tweede element is een [a], [ə] of [ɪ]

Het bij Blancquaert driekeer voorkomende *af*, wordt telkens anders weergegeven; ook de twee transcripties van zowel *varen* als *laat* zijn telkens verschillend. Bij Stevens hebben zowel de beide *varen*- als de *laat*-vermeldingen een identiek tekencomplex. Bij zijn 4 *af*'s wijkt er één door zijn halfleengteteken af.

De (spontaan stoottonige) Wg $\hat{a}$ (schema 4)

Beide heren noteren een diftong beginnend met een hoge velaar, die overal – op één uitzondering bij Blancquaert na – halflang is. Blancquaert geeft de beginklank niet altijd even hoog weer, maar hij laat hem wel steeds in dezelfde neutrale mediaal [ə] ontkleuren. De noteringsvariatie in het eerste element levert daardoor telkens een verschillende transcriptie voor de 2 opgaven van zowel *laten* als *jaar* op.

Stevens hoort in al zijn 8 woorden een identieke complexe meerklank die zich na de eerste fase opent tot een ongeronde lagere velaar en vervolgens palataliseert.

De verschillen in fonetische weergave zijn beperkt

De optische indruk van de parallelle kolomopstelling is confrontatiever dan de fonetische werkelijkheid die eruit zou moeten blijken. Zowel Blancquaerts nuances binnen elk van de vier besproken klanken als zijn verschillen met Stevens zijn relatief. De methodologische en teleologische zijn echter groot.

Van Stevens weten we dat hij structureel en fonologisch dacht. Zo maakte hij bij zijn veldwerk voortdurend gebruik van “zorgvuldig vooraf gereedgemaakte rijtjes met toontegenstellingen of zelfs paartjes met volkomen of onvolkomen homonymie die [..., J.C.] werden aangepast aan de kwaliteit der klanken van het te onderzoeken gebied”(7). Op basis van zijn dialectgeografische kennis en zijn inzicht in de historische klankontwikkelingen bereidde hij vóór zijn vertrek naar de informanten(8) lijstjes met minimale paren voor.

Zijn noteringen zijn – obediënt aan de door de projectleider uitgezette lijnen – in eerste instantie fonetisch bedoeld. Het bewijs daarvan levert de analytische opbouw van zijn tekencomplexen; zij omvatten tot zes 6 componenten ten einde geen “fonetische nuances te negeren”. Maar als hij “twijfelt tussen een meer open of meer gesloten nuance” zet hij (zijn) minimale paren in. Deze fonologische werkwijze wordt niet uit gemakzucht maar als tegenproef op het gehoorbeeld gehanteerd. Het resultaat zijn geen herhalingen van voorgaande notaties of normalisering.

Blancquaert vond dat fonetiek en fonologie elkaar bij de noteringen moesten uitsluiten; hij geloofde in de soevereiniteit en de almacht van zijn gehoorservaring. Zijn vragenlijst vertrok bovendien van een als natuurlijk bedoeld zinsverband, bood dus zinnen aan en nauwelijks woorden. De vragenlijst en de fonetische transcriptie trachtten geen systeem op te sporen en de genoteerde klanken zochten geen relatie met andere klanken. De

(7) Stevens 1955, p.141.

(8) Hij kon die ook genereren tijdens zijn bezoek.

perceptie richtte zich hoofdzakelijk op de beslotenheid van de occasionele realisatie van de 140 aparte zinnnetjes.

Van de enquêteur werd door de projectleider niet veel recurrenente actie verwacht. De articulatorische realisaties van de diverse fonetische notities van elk der vier besproken spraakklanken wijken onderling desondanks niet zo veel van elkaar af. Het is bovendien zeker niet uit te sluiten dat dergelijke differenties daadwerkelijk in de antwoorden van de informanten (hun parole) voorkwamen. Bovendien zullen wij nooit weten waar en of er steeds consensus tussen de drie informanten geheerst heeft, en of bij dissensus naar dezelfde geluisterd is.

2. De weergave van de Limburgse toonaccenten door Blancquaert en Stevens

Het is in de taalkunde vrij algemeen bekend dat de tweetonigheid een bijkomend distinctief kenmerk is in het grootste deel van het Limburgse en Rijnlandse dialectgebied. Wie in Maastricht *wieg* met sleптоon, d.w. z. als [we:²χ] uitsprekt, bedoelt met dat woord 'weg', 'baan'; articuleert men het met stoottoon, dus als [we:¹χ], verkrijgt men een ander woord, dat nu 'wieg' betekent. In Hasselt betekent [e:²k] 'eik', maar [e:¹k] 'azijn'.

In het dialect van Piringen werkt de oppositie 'sleптоon versus stoottoon' bij hoofdtonige lange (en halflange) klinkers en tweeklanken, alsook bij kort vocalisme voor liquida ([l] of [r]) of nasaal ([m], [n] of [ŋ]). [ʁa:²s] betekent in Piringen 'gerst', [ʁa:¹s] daarentegen 'gas'; [ka:²n] 'ik kan' en [ka:¹n] 'soort kruik'. In de Limburgse dialectologie werd traditioneel alleen de sleптоon transcriptioneel gekenmerkt. Als er in de hierboven genoemde posities geen sleптоonteken staat, betekent die tekenabsentie 'stoottoon'.

Toen Stevens omstreeks 1948 de RND-zinnnetjes in Piringen optekende, was hij goed vertrouwd met de polytone dimensie van het Haspengouwse dialectgebied – zijn onuitgegeven licentiaatsverhandeling (*Dialectgeografie in Zuid-Limburg*, 1935) was trouwens aan dat areaal gewijd.

In Stevens' manuscript heb ik 291 sleeptonnoteringen aangetroffen⁽⁹⁾. Deze worden weergegeven d.m.v. een circumflex op de syllabedragers (bij meerklank op het prominentste deel, nooit echter op de [ə]). Ik heb – na aandachtige lectuur van zijn noteringen – slechts twee inconsequenties/inconsistenties/vergetelheden geconstateerd, nl. bij de Piringse woorden voor 'kindje' (kleinwoord van *kind*), resp. voor *kan* (van *kunnen*) die hij beide één keer van het sleeptonig teken voorziet (nl. in zin 9, resp. zin 73) en één keer niet kenmerkt (in zin 80, resp. zin 30; volgens de transcriptieafspraken betekent dat dus 'stoottoon').

Blancquaert voorzag 46 syllabedragers van een sleeptonig teken. Hij bracht het teken *alleen* bij lange of halflange monoftongen aan; het stond nooit bij een tweeklank. Negen van de 46 gemarkeerde klinkers zijn echter stoottonig. Daarvan vind ik het bewijs in mijn mondelingen controle-enquête en een aanwijzing in de desbetreffende opgave van Stevens. Het valt mij daarbij op dat hij in de meeste gevallen *dié* klinkers in het Piringse dialect voor sleeptonig houdt, *die* in het Nederlands door ofwel een korte klinker vertegenwoordigd worden (22 gevallen: woorden als *schip*, *das*, *bos*, *hoed*), ofwel door een tweeklank (14 gevallen: *kruis*, *oud*, *wijn* etc.). Hem is bij deze vormen vermoedelijk de klinkerlengte van de monoftongen opgevallen.

In 26 gevallen voorzag hij een liquida of nasaal van een vocaliserings- of syllabiseringssteken (bijv. de [r] *r* in *werk* en de [l] in [kija:l]) of noteerde hij de klinker vóór een *n* als halflang en half genasaleerd (bijv. de [ã] in *land* of de [ĩ] in *pint*). In 21 van die 26 gevallen ging het hierbij bij Stevens om sleeptonige korte vocalen. Blancquaert heeft dus iets gehoord en liet zich bij de identificatie leiden door klankverschijnselen die hem bekend

(9) Stevens vermeldt vaker dan Blancquaert lexicale of morfologische varianten: (bijna-)synoniemen, vermeldingen van meerdere informanten, meervoudsvormen etc.; ik heb die slechts met mate in aanmerking genomen om geen onredelijke wanverhoudingen met Blancquaert te laten ontstaan.

waren. Maar het polytoon perceptiemoment ontging hem. De opnames van Blancquaert die op de Limburgse tweetonigheid betrekking hebben, zijn dus geenszins betrouwbaar.

Blancquaert was zich van zijn polytoon deficit bij de Limburgse opnames bewust. Hij geeft het toe in zijn "*Na meer dan 25 jaar ...*" (1948:17):

"En wij betreuren zelfs, het [= alles nauwkeurig te noteren, J.C.] niet nog beter en vollediger te kunnen doen dan tans het geval is, onder meer wat betreft het zinsaccent en de zinsmelodie, en zelfs het vocalisch accent.

Meer bepaaldelijk in Limburg staan wij voor ernstige moeilijkheden wat dit laatste [= de notering van het 'vocalisch accent' (sic), J.C.] betreft. Mijn Limburgse medewerkers, voornamelijk de H. Stevens, zijn in deze accenten beter thuis dan ikzelf. Ik beperk mij dan ook opzettelijk tot het noteren van die sleep- en stoottonen die voor mij bijzonder duidelijk zijn, zonder dat ik mij afvraag of zij fonologische waarde hebben of niet, historisch gefundeerd zijn of niet. Ook als onbevooroordeeld getuigenis van een buitenstaander die systematisch alleen maar de opvallend duidelijke gevallen van sleeptoon en stoottoon noteert, hoop ik dat deze notaties voor de verdere studie van het geval nuttig zullen blijken te zijn.

Blancquaerts discussie met Stevens over fonologie en klankwetten

In zijn inleiding op de Limburgse RND (1962: V-VI) (geschreven in 1959) komt hij op zijn probleem terug:

Zoals kon verwacht worden is de samenwerking van vier verschillende opnemers voor een zelfde gebied niet zonder nadelen gebleken, vooral wat betreft de Limburgse sleep- en stoottonen. Ondergetekende moest in dezen, als niet-Limburger, uiterst voorzichtig te werk gaan. Hij noteerde beide tonen slechts in de gevallen waar zij, voor zijn oor, over-duidelijk optraden. Het resultaat is dan het volgende: In de gevallen waar zij werden genoteerd, zijn zij vrijwel zeker aanwezig; waar zij niet werden genoteerd, kunnen soms ook aanwezig zijn, hoewel dan minder duidelijk. De Heer

Claessens meldt dat hij vooral de sleeptoon heeft. genoteerd, in vele gevallen ook daar waar een diftongisch element naast de sleeptoon optrad, zoals trouwens ook ondergetekende tewerkging. Voor zijn oor, en dus ook in zijn teksten, viel echter de sleeptoon vaak weg door verkorting van de vokaal wegens verhoogd spreektempo. De Heer Goffin heeft stoot- en sleeptoon wel hier en daar waargenomen, maar niet steeds genoteerd; pas in zijn laatste opnamen in Nederlands-Limburg is dit geregeld gebeurd.

Bij al zijn excuses geeft Blancquaert de indruk dat de Limburgse toonaccenten blijkbaar moeilijk waar te nemen zijn en dat het fenomeen fonetisch vaak ongrijpbaar is. Sleep-tonen kunnen “bijzonder duidelijk”, “opvallend duidelijk”, “overduidelijk”, “minder duidelijk” en “onduidelijk” zijn; en hun waarneming kan bemoeilijkt worden door diftongen en verkortingen. De onderzoeker zou wegens de empirische onzekerheden of zijn perceptieve hulpeloosheid zijn steun zoeken in de fonologie en de historische klankleer, twee volgens hem gevaarlijke en ontoelaatbare inbreuken op het gebod tot zintuiglijke waarneming. Dat een taalkundige – op basis van zijn kennis van klankwetten wier werking in areaal A onomstotelijk bewezen is, – in gebied B al eens een stoot- of sleeptoon ‘hineingehört’ heeft, is zeker niet uit de school geklapt. Zover heeft Blancquaert gelijk. Maar net in zulke gevallen biedt de (hier aangeklaagde) fonologie een correctief met haar minimale paren.

Blancquaert relateert het verschijnsel ‘toonaccenten’ ook. In ieder geval tref ik nergens een woord als *relevant* of dergelijke aan. Hij neemt het verschijnsel enkel waar omdat het hinderlijk is. Door de Limburgse tonaliteit op één rij te plaatsen met de begrippen *zinsaccent* en *zinsmelodie*, wekt hij de indruk dat onze kennis over het fenomeen nauwelijks een paradigma voortgebracht zou hebben. Toch is de tweetonigheid een distinctief vocaalkenmerk in de Limburgs-Rijnlandse dialecten dat zich structureel op hetzelfde niveau bevindt als o.a. aperture of ronding. Wat zou hij zeggen van een medewerker die soms wel en soms niet een *p* van *b* kan onderscheiden of die de stemhebbendheid “hier en daar waarneemt”, “maar ze niet steeds noteert”?

Is er voor al die onopgeloste problemen een schuldige aan te wijzen? Stevens dreigt in Blancquaerts *Inleiding* (p. VI) de spelbreker te worden, hem wordt uiteindelijk de zwartepiet toegespeeld:

“De Heer Stevens integendeel was van in den beginne bijzonder goed vertrouwd met de sleeptoon. Hij noteerde hem dan ook overal waar hij kon worden verwacht, zelfs met verschillende fonetische waarden: tweetoppigheid van de vokaal, of diftongische naslag, eventueel zelfs verkorte vokaal.”

Blancquaerts zinnetje dat Stevens “de sleeptoon overal waar hij kon worden verwacht” noteerde, kan zelfs niet meer subtiel genoemd worden. Het is geen erkenning van Stevens’ expertise inzake historische klankleer, maar een duidelijk verwijt: Stevens heeft immers niet geluisterd, niet naar Blancquaert en niet naar zijn informanten. Deze laatste kan zich niet voorstellen noch toegeven dat Stevens fonetisch genoteerd zou hebben, wat hij, Blancquaert, zelf niet heeft kunnen horen. Daarop volgt dan Blancquaerts definitieve verdict: *Stevens’ transcripties van de Limburgse toonaccenten passen niet in zijn Atlas, want ze zijn niet fonetisch!* Hij stelt daarom, diplomatisch, maar vastberaden, het volgende voor (p. VI) :

“Wij konden zijn noteringen niet zonder meer in de gepubliceerde teksten van de atlas opnemen omdat hierdoor afbreuk zou worden gedaan aan het fonetisch karakter van onze teksten, ten gunste van het fonologisch principe. Wij hebben het overal opgelost met in de teksten van de Heer Stevens overal het tweetoppigheids-accent van de sleeptoon (^), te vervangen door onderlijning van de betrokken vokaal of tweeklank; deze onderlijning heeft dus geen fonetische, maar een fonologische betekenis. Al komt de fonetische notering van de Limburgse accenten enigszins gehavend uit onze teksten te voorschijn, in de praktijk zal zij nog bruikbaar genoeg zijn, maar wij hebben het nodig geacht de gebruiker van de atlasen te waarschuwen voor de moeilijkheden.

In de visie van Blancquaert is de circumflex een diakritisch teken uit de fonetiek; het teken ^ staat als zodanig op p. LXVI onder de titel “Het fonetisch schrift” van de *Inleiding* nog

steeds vermeld in RND VIII. Omdat Stevens volgens Blancquaert deze circumflex echter in fonologische zin bezigt, wordt hem de aanwending van het teken verboden. Blancquaert zelf gebruikt de circumflex wèl (zie zin 33 op afbeelding 1) en ook in de gepubliceerde opnamen van Claessens en Goffin staat de circumflex (op de zeldzame plaatsen waar dezen een sleeptoon genoteerd hebben). Zij mochten hem nog gebruiken, “want zij noteerden fonetisch”. Stevens heeft hem echter moeten vervangen door een streepje onder de vocaal. Deze beslissing kan tellen: Stevens wordt gedesavouéerd en zijn opnemingen gestigmatiseerd. Stevens’ fonologische transcriptiewijze is er verantwoordelijk voor dat “de fonetische notering van de Limburgse accenten enigszins gehavend uit onze teksten te voorschijn komt en het nodig geacht [werd] de gebruiker van de atlanten te waarschuwen voor de moeilijkheden”.

Het citaat toont Blancquaerts angst voor fonologische besmetting en illustreert tevens zijn afschuw en afkeer voor systematiseringen, m.a.w. voor fonologisch denken. De verplichting de circumflex te wijzigen in een streepje is niet zomaar de vervanging van een arbitrair teken door een ander arbitrair teken, neen, het is een theoretische of zelfs ideologische standpuntbepaling!

De feiten zijn echter nog veel ingewikkelder. In geen enkel van Stevens’ 72 manuscripten heb ik voor de weergave van de sleeptoon een streepje (of ‘onderlijning’) aangetroffen. In de drie eerste opnamen (Bilzen, Piringen en Vreeren, te dateren omstreeks 1948) werden de sleeptonige syllabedragers van een circumflex voorzien (afbeelding 2), in al zijn andere manuscripten staat een andreaskruisje (een maalteken) rechts van de sleeptonige monoftong of van het prominentste diftongelement (afbeelding 3). Toch beweert Blancquaert *de circumflex te hebben vervangen door onderlijning*. En in de (Limburgse) RND-afl. VIII, verschijnen de sleeptonen van alle 47 gepubliceerde opnames van Stevens (inderdaad) als onderlijnd (afbeelding 4). Hoe is deze tegenspraak te begrijpen?

30. iχ ka.n tɔχ ni ko.mən iχ fε.^a dæg bεn-of
vi.ʃa.₁ dæg bεn
31. də be.stə dru.ŋkə g₁an lē.²zue.²tme.ə^l
32. hε kani wærkə g₁ɔⁿ - hεt hε.ə^lprε.ⁱn
33. stε.₁ k₁ inɹ ənə stī.^l in dɪə bə.səm
34. ne.^ən-of 'manint-dε 'w₁.ant nime
g₁əke.gəlt
35. he.₁.la - χ^hnb al tɔwi kɪ.ɹ 'vɔbəχəupə
36. də pε.^ər ɪs ni rε.^əp- də zɪt nɔ.^ən wɪtə
kʃə.^ənə-of kʃi.ja.n in
37. zə zɪn tʃε.₁.ld e.ⁱn

Afbeelding 1. – Piringen (Blancquaert)
in RND 8 [circumflex(en)]

30. iχ ka.n tɔχ ni kō.mə ɪj iχ xjɑ.dix.ben.
31. də bεsə drēŋkə gən lē.zuɪ'tmeel.
32. hεε kən ni wĩrəkə gō'in, hεε hɪt kεelprε.in
33. stεk enɹ ənə stī.^len dεε lē.ⁱsəm. // >[bɔ.¹səm]
34. nē.ⁱn, mɪt də kī.gəltə wjánt nimeɪ gəspelt. / met (zɪ zɪn 3)
35. he.lə, iχ hnb əl tɔwɪ kē.r up uxgərupə
36. dε.ⁱp pεɛr ɛs ni rē.ⁱp dɪt zɪt nɔx ən wɪtə kʃā.n ī.in. //
37. zə zɪn furt tχɛ.¹lt ī.in. // wɛɣ (vɑ.) wεɛx // in (xɪ 36: zɪn)

Afbeelding 2. – Piringen (Stevens)
Manuscript [circumflexen]

30. iχ ka_xntvχ ni ko_x ma i. iχ ffjεriq ben
 31. da bestə dre_xηkə gan le_x zst mi, εl
 32. ə ka_x ni go_in wɪrəka ə hɪt kiεlpe_iin
 33. zɪtonəsti_i l en da bɛ_x : sɪm
 34. do wjɪ_x nt ni me_ɾ gəke_x gəlt - of do ja_x nt nəmɪj mɪt
 35. hɪ: iχ hɪbaltwɪ_ɾ i kərə vbuχərupə
 36. dε_ɾ i pi_ɾ εr es ni rε_x p do zɪt nvgən wɪtə kiɪ_x n e_x n
 37. zə zi_x nvt fɛ_x lt

Afbeelding 3. – St.-Huibrechts-Hern (Stevens)
manuscript [kruisjes]

30. iχ ka_xntvχ ni ko_x ma i. iχ ffjεriq ben
 31. da bestə dre_xηkə gan le_x : zst mi, εl
 32. ə ka_x ni go_in wɪrəka ə hɪt kiεlpe_iin
 33. zɪtonəsti_i l en da bɛ_x : sɪm
 34. do wjɪ_x nt ni me_ɾ gəke_x : gəlt - of : do ja_x nt
nəmɪj mɪt də ke_x : gələ gəspelt (2)
 35. hɪ: iχ hɪbaltwɪ_ɾ i kərə vbuχərupə
 36. dε_ɾ i pi_ɾ εr es ni rε_x p do zɪt nvgən wɪtə
ki_x n en
 37. zə zi_x nvt fɛ_x lt

Afbeelding 4. – St.-Huibrechts-Hern (Stevens)
in RND 8 [streepjes]

Volgens mij kan de zin “*Wij hebben het [... J.C.] opgelost met in de teksten [...] [de circumflex] te vervangen door onderlijning*” begrepen worden als:

- (1) “Ik heb mijn scribent⁽¹⁰⁾ deze opdracht gegeven” of als
- (2) “Ik heb Stevens daarom verzocht”

In het eerste geval vergist Blancquaert zich, of was hij niet van op de hoogte van de aanwezigheid van de andreaskruisjes. In het tweede geval is de volgende veronderstelling mogelijk: Na Blancquaerts kennismaking van Stevens’ noteringen van Piringen en Vreeren (d.w.z. in of kort na 1948) – werd Stevens verzocht de circumflex niet meer te gebruiken, en is deze aan Blancquaerts verzoek tegemoet willen komen door i.p.v. de circumflex het andreaskruis in zijn verdere Limburgse opnamen te gebruiken. Nadat Stevens zijn definitieve kopijen met de andreaskruisjes grotendeels afgewerkt had, kreeg hij echter het concrete verzoek zijn sleptonen te onderlijnen. Ook op dit nieuwe verzoek zou Stevens (in deze hypothese) vervolgens ingegaan zijn, waardoor hij zijn talrijke als kopij (inzending) bedoelde – van kruisjes voorziene – transcripties overgeschreven heeft, en wij in de publicatie dus onderlijningen (streepjes) als sleptonmarkering aantreffen. Door de aanname van deze hypothese kan uitgelegd worden waarom meer dan 2/3 van de gevonden manuscripten de vormkwaliteit van een ideale, bruikbare kopij bezitten, hoewel ze geen kopij (inzending) geweest kunnen zijn⁽¹¹⁾.

Enfin, de sleptonmarkeringsdiscussie leek mij oorspronkelijk slechts een detail, maar ze laat wel zien dat Limburgse tonen veel wrijving en golven – van ongenoegen – kunnen veroorzaken. Stevens heeft drie fasen (*moeten*) doorlopen en

⁽¹⁰⁾ De publicatie is – behalve Blancquaerts inleiding van 66 pagina’s – geen letter-gezette, maar een handgeschreven, d.w.z. door Blancquaerts “trouwe scribent R. Cocquyt” (Inleiding: p. VII) van een auteursmanuscript *overgeschreven*, tekst.

⁽¹¹⁾ Vanwege kleine verschillen met de publiceerde transcripties (zie daarover Cajot 2014, p. 10-12).

achtereenvolgens circumflexen, kruisjes en streepjes gebruikt, hoewel in de Limburgse traditie van de twintigste eeuw de toonaccenten doorgaans d.m.v. punten en dubbele punten weer-gegeven werden.

Wat in een taal distinctief is, moet per definitie hoorbaar zijn. Maar men moet er ontvankelijk voor zijn het verschil te willen leren horen. Natuurlijk kan een bepaalde of kunnen meerdere relevante fonetisch-akoestische componenten van de bundel distinctieve kenmerken van een foneem – of van de Limburgse tweetonigheid – in de zinnnetjes van Blancquaert (of überhaupt) onderdrukt worden of zelfs ten onder gaan, maar dan moet de onderzoeker het woord in een prominentere plaats door zijn informant laten uitspreken. Wie de stemhebbendheid van de [z] onderzoekt, heeft niet veel aan <hij is ziek>, maar wel aan <ik ben ziek> of <hoe ziek ben je?>. Natuurlijk hebben Grootaers en Stevens terreinvoordeel gehad, maar ook niet-nativ speakers kunnen een vreemde taal perfect leren verstaan.

Uit de citaten blijkt dat Blancquaert opgesloten bleef in zijn fonetische denkbeelden en in de beperkingen van zijn vragenlijst. Nu is de fonetische werkelijkheid achter de distinctiviteit van de beide toonaccenten veel complexer dan bij voorbeeld de tegenstelling ‘stemhebbend versus stemloos’⁽¹²⁾. Het verschijnsel van de Limburgse tweetonigheid was op het moment dat Blancquaert zijn eerste enquêtes in Limburg (waaronder Piringen) verrichtte, wel al 30 jaar in de vakliteratuur bekend. De Leuvense hoogleraar Ludovic Grootaers (1885-1956), wijdde er in zijn studie *Het Dialect van Tongeren* al in 1908:218-230 een afzonderlijk hoofdstuk aan. Nog vóór Frings zijn magistrale studie “Die rheinische Accentuierung” in 1916 publiceerde, illustreerde Grootaers er de werking van de accenttegenstelling op contrastieve wijze aan de hand van talrijke woordvormen “die phonetisch dezelfde zijn, maar door den toon van malkaar onderscheiden worden” d.w.z. op basis van wat later *minimale*

⁽¹²⁾ Men raadplege daarvoor o.a. Jongen 1972.

paren genoemd zou worden: *mè.ske* (met sleeptoon: ‘mesje’) tegenover *mèske* (met stoottoon) ‘muisje’, *wèèg* (met sleeptoon: ‘weg’, tegenover met stoottoon: ‘wegen’), ‘steen’ tegenover ‘stenen’ enz.

Vóór de veralgemening van de term *distinctiviteit* ontdekte Grootaers dat de tweetonigheid woordonderscheidende functionaliteit bezat. Hij muntte voor deze tegenstellende ‘silbenaccenten’ de namen *sleeptoon* en *stoottoon*, en beschreef bovendien de differenties tussen beide in termen van intensiteit, lengte, toonhoogte en toonbeweging. Later en tot eind van de jaren 1930 volgden dan de publicaties van Jozef Leenen, (Limburg in ‘t algemeen, 1921), Jan Grauls (met Grootaers over Hasselt, 1930), en Wilhelm Welter (noordoosten van Luik, Eupen en Aken, resp. 1929, 1933, 1938), Johannes Tans (Maastricht en ruime omgeving, 1938), Willy Dols (Sittard, 1941), Vedastus Verstegen (Mechelen-aan-de-Maas) en André Stevens (Haspengouw, 1951 en 1952). Had Blancquaert niet in een aantal van deze studies kennis kunnen nemen van de fonetische dimensie en de functionele distinctiviteit van de Limburgse toonaccenten? Had hij dat niet al moeten doen voor hij in 1937-38 naar Tongeren en omgeving kwam om er enquêtes te doen. Had hij ook zijn medewerkers niet die raad kunnen meegeven?⁽¹³⁾ Dat lijkt Blancquaert helemaal te ontgaan. Hij hamert wel op de weergave van hem bekende fonetische kenmerken, maar als Stevens “verschillende fonetische waarden” van het fenomeen tracht te beschrijven, loopt deze een reprimande op.

Is Blancquaerts verdachtmaking gerechtvaardigd dat Stevens’ noteringen niet (of niet altijd) de vrucht van zintuiglijke waarneming, maar (soms) van de aanwending van abstracte klankwetten waren?

In het eerste hoofdstuk is verscheidene keren geconstateerd dat Stevens’ opnamen in eerste instantie fonetisch bedoeld waren. Daarvan getuigt o.a. de complexe opbouw van zijn

⁽¹³⁾ Voor een recente bibliografie over de Limburgs-Rijnlandse accentuering verwijs ik naar Goossens 2010, p. 157-160.

klankweergaven. Het bewijs dat hij zijn transcripties niet automatisch op elkaar afstemt, wordt geleverd door de talrijke combinatorische varianten die hij op het spoor komt. Zijn belangrijkste prestatie in de bestudering van de Limburgs-Rijnlandse polytonie is de oostelijke afbakening van het verschijnsel die hij in 1952 in kaart bracht. Toch sloot hij daarmee zijn accentonderzoek niet af en stelde zich nieuwe vragen. In 1955 toonde hij hoe kritisch hij stond tegenover de stelling dat de polytone wetmatigheden ook automatisch toepasbaar zouden zijn op korte vocalen in een positie vóór occlusieven en fricatieven. Dat voor hem steeds het primaat van de fonetisch-akoestische realiteit gold, bewijst volgend citaat:

“Een diepgaand geografisch onderzoek naar de toon van de korte klanken (vooral dan vóór okklusieven en spiranten) is een allesbehalve gemakkelijke onderneming: bepaalde woorden of reeksen waarin ‘klankwettig’ stoottoon verwacht wordt hebben in werkelijkheid sleeptoon. Ook het omgekeerde komt veelvuldig voor ...”.

Bibliografie

- R. BELEMANS en G. REYNDERS (1997), Op de motor door het Zuidlimburgse dialectlandschap. In: *Het dialectenboek 4*, p. 81-84.
- E. BLANCQUAERT (1948), Na meer dan 25 jaar Dialect-onderzoek op het Terrein. In: *Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde*. Reeks III, nr. 27 [te corrigeren in: 28, J.C.].
- E. BLANCQUAERT, J.C. CLAESSENS, W. GOFFIN en A. STEVENS (1962), *Dialektatlas van Belgisch-Limburg en Zuid Nederlands-Limburg*. Reeks Nederlandse Dialectatlassen onder leiding van E. Blancquaert en W. Pée, nr. VIII. I Teksten, II Kaarten. Antwerpen.
- J. CAJOT (1997), De grens tussen Nederlands en Duits als grammaticale structuurgrens. In: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie LXVIII*, p. 211-227.
- J. CAJOT (2001), In memoriam André Stevens. In: *Taal en Tongval 53*, p. 122-128.
- J. CAJOT (2014), Het raadsel van André Stevens' verdwenen RND-opnamen en zijn botsing met Edgard Blancquaert. In: *Jaarboek van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde 15.*, p. 6-27.

- W. DOLS (1941), Een phonologisch probleem der Limburgsche dialecten. In: *Onze Taaltuin* 9, p. 193-211.
- J. GOOSSENS (1965), Die niederländische Strukturgeographie und die "Reeks Nederlandse Dialect-atlassen". In: *Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam* XXIX. Amsterdam, p. 14-19.
- J. GOOSSENS (1997), Wat heeft de RND de dialectoloog in 1997 nog te vertellen? In: *Het dialectenboek* 4, p. 65-72.
- J. GOOSSENS (2002), In memoriam André Stevens (1913-2001). In: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* LXXIV, p. 33-40.
- J. GOOSSENS (2010), *De Genker toonaccenten en hun geografische inbedding. Werken van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie*. Vlaamse Afdeling 27. Tongeren. Tevens als: Bijlagen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde 9. Hasselt.
- L. GROOTAERS, Het dialect van Tongeren. Eene phonetisch-historische studie. In: *Leuvense Bijdragen* (1908-1909) 101-257 + 267-353, 9 (1910-1911) 1-35 + 121-181.
- L. GROOTAERS en J. GRAULS (1930): *Klankleer van het Hasseltsch dialect*. Leuven.
- R. JONGEN (1972), *Phonologie der Moresneter Mundart*. Studia Theodisca 12. Assen.
- R. JONGEN (1972), *Rheinische Akzentuierung und sonstige prosodische Erscheinungen. Eine Beschreibung der suprasegmentalen Zeichenformdiakrisen in der Moresneter Mundart*. Rheinisches Archiv 83. Bonn.
- J. LEENEN (1921), Onderzoek naar den oorsprong en de ontwikkeling van het Limburgsche tweegestaltige accent. In: *Handelingen van het vierde Vlaamsch Philologencongres Brugge*, 91-94.
- Het dialectenboek* 4. Nooit verloren werk. Terugblik op de Reeks Nederlandse Dialectatlassen (1952-1982) onder redactie van H.H.A. van de Wijngaard en R. Belemans. Stichting Nederlandse Dialecten; Groesbeek 1997.
- S. REKER (1997), Ter plaatse gewonnen: de RND-inleidingen gelezen. In: *Het dialectenboek* 4, p. 11-51.
- G. REYNDERS (1997), André Stevens bracht Zuid-Limburg in kaart voor dialectatlas – "Ik sprong op de motor om een ander dialect te horen. In: *Het Belang van Limburg* 14.02.1997, p. 17.
- A. STEVENS (1951), De evolutie van de Haspengouwse streektaalen. In: *Limburg Haspen-gouw*. Tongeren, p. 223-264.

- A. STEVENS (1952), *Struktuur en historische ondergrond van het Haspengouws taalland-schap*. In: *Het Oude Land van Loon* 7, p. 4-20.
- J.G.H. TANS (1938), *Isoglossen rond Maastricht in de dialecten van Belgisch en Nederlands Zuid-Limburg*. Maastricht.
- A. STEVENS (1955), *Intonatieproblemen in en om West-Limburg*. In: *Taal en Tongval* 8, p. 135-142.
- V. VERSTEGEN (1946), *Bijdrage tot de tonologie van de Oostlimburgse dialecten*. In: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie XX*, p. 99-108.
- W. WELTER (1929), *Studien zur Dialektgeographie des Kreises Eupen*. Rheinisches Archiv 8. Bonn.
- W. WELTER (1933), *Die niederfränkischen Mundarten im Nordosten der Provinz Lüttich*. Noord- en Zuidnederlandsche Dialectbibliotheek 4. Den Haag.
- W. WELTER (1938), *Die Mundarten des Aachener Landes als Mittler zwischen Rhein und Maas*. Bonn.

José CAJOT